

SZABÓ DEZSŐ

A hazára talált próféta

Elbeszélések

Eposzmaradékok

Virginibus puerisque canto.

I.

Bolond Istóknak hívták volna, de ezt a nevet illusztris elődök olyan magasra pupurálták, hogy szegény nem is mert volna feléje ágaszkodni. Így aztán névtelenül maradt, és ez volt a legjobb reánézve. Furcsa is lett volna őt egy névvel egy külön létező valakivé keríteni. Itt vagy ott: mindig kilógott volna a nevéből, és önmagán belül sokszor semmi sem maradt volna.

Mert egészen különös volt az ő esete. Az emberek, kik szavak és mozdulatok kívülségéből nézték őt, különecnek és rendkívüli egyéniségnek mondták. A tény pedig az volt, hogy nemcsak nem volt különec, de énje, egyénisége s más efféle előkelő modern portékája sem volt egy krajcárnyi sem. Ő voltaképpen csak randevú volt: mindenki és minden randevúja.

Ez a randevúság sem valami előkelő hatásosság, amilyennel most exportdrámát lehet csinálni. (Ó, színpad, mennyi bitang vigéced van!) Valami közönségesen demokrata dolog volt ez. Például: ment, ment az utcán, nem gondolkozott, nem érzett, csak két nagy nyitott szeme volt. Egyáltalában egész élete rendesen a szemeibe húzódott, s úgy meglapult ottan, mint egy otthon hagyott Hamupipőke, és játszott a feléje eső dolgokkal. Egyszer csak a szemébe ment egy fával rakott taliga, amint egy türelmes, szimpatikus, rokonul fájdalmas csacsi húzta. És ekkor szemei rögtön kozmoszá szélesedtek, és ott volt Jeruzsálem feldíszített kapuja. És a szelíd zsidó fiú megváltó illúziói fiatalságában vidám, büszke kis csacsin tipegett az éneklő zsidók felé. Jaj, de nagy remény, de nagy humanitás kacagott az arcokon, látszott, hogy ezek ma vasárnap jól kiszeretik magukat, hogy aztán pénteken

semmi se zsenírozza őket. Ugyanekkor látta az öreg szótermő Victor Hugo csacsiját, amint nagy, romantikus pátosszal kikerüli a haldokló békát. És tele lett szeme a nagy kalapú, spanyol galléros, áldott hitű svung fiatalokkal. Ugyanekkor szemébe ment gyermekkori iskolájának árva pedellusa. Felesége, gyermekei, a tanulók csalták, szidták, verték, s ő fázva mosolygó, csácsis földre nézéssel tűrt mindent. Szemeibe jött az erdő széle, hova 14 éves korában tévedt egy nyári éjszakán. A hold befolyta a világot, s a nyírfák, mint didergő, meztelen térdű bakfisok lubickoltak a szétolvadt holdban.

A föld friss, nedves füvet lehelt, s az erdő szélén három kis csacsi táncolt a holdvilágnál. Táncoltak, és kiértett belőlük az egész megilletődött természet életöröme. Szemeibe ment minden, ami szép, szájalmas, tűrő és nemes. Ő volt a Jeruzsálem felé tipegő csacsi, a rajta ülő zsidó Don Kisott, a Victor Hugo romantikusan mély számára s a szókat dagályló vén Tökéletlen, a pedellus, a nyírfa: minden és mindenki. Összejöttek szemeiben a dolgok és az emberek, s szavatlan ösztönben közössé lihegték egymást. De amint ezek kihalványultak szemeiből, ő megint csak két kiadó bútorozatlan szemmé lényegtelenült.

Barátai, kik ugyancsak diszkréten és gondos zárjelben barátkoztak vele, ezt mondogatták: – Ennek az embernek vannak gondolatai. – Ez megint egy gyökeres félrenézés volt. A természet három országában senki és semmi nem volt képtelenebb erre az úri műveletre, mint ő. (Nem felejttem e percben Magyarország törvényhozóit sem.)*

Ez a dolog megint magyarázatkérről furcsa volt nála. Ennek megvilágítására megint egy különös esetet kell szavakba részleteznem.

Volt abban az országban a többi között két felekezet: a Nem-nem-ek és a Hm-hm-ök felekezete. A Nem-nem-ek felekezete mind tősgyökeres és szangvinikus bennszülöttek voltak. Nevüket a rítusuktól kapták. Volt tudniillik mindeniknek egy csillagos bicskája. Szer-tartásuk alatt egy döglött tehenet táncoltak körül, s vad ordításban

* Ezt a közönségesen szemtelen és disszonáns közbeszúrást csak azért szúrtam ide, mert félek, hogy egy hét múlva már nem tehetném. Egy hét alatt felette ernyedetlen parlamentünk megszavazhatja az új sajtótörvényt, a végítéletet, az örök kár-hozatot, s így jó sietni minden huncutságot kifickándozni magunkból.

kiáltották az ég felé: – Nem! Nem! – Közben-közben bicskáikat a döglött tehénbe vágták. Ez volt az egész szertartásuk, s hitük szerint a döglött tehén egyszer fel fog támadni, s akkor még a szarvai közt is ki fog tőgyelleni, hogy univerzális boldogságot fejhessenek belőle. Természetesen csak a Nem-nem-ek számára.

A Hm-hm-ök felekezetébe csak olyan ember tartozhatott, aki nem nyomott többet 64 kilónál. Ezek minden kérdésre azt felelték: – Hm, hm. – És a fejüket csóválták. Rítusuk szintén igen egyszerű volt. Egy óriási fakarikát, mely vashból volt készítve, valcerlépésekkel keringtek körül, éneklő hangon ismételve: – Talán igen, talán nem, talán igen, talán nem.

Az az ország ebben az időben nagyon a végít járta, úgyhogy megbízható tudósok pontosan kiszámították, hogy még egyet fog rúgni, és ez lesz az utolsó. Szegény névtelen senkinek szemeibe ment a két felekezet, és a rozoga ország minden diszkrét és indiszkrét nyomorúsága. Ez egyáltalában nem gondolat volt nála. Egy fájó megvillanása szemének, melyben megvolt gyermekkorának szétrugdalt tündérsége, édesanyjának leforrázott illúziói, ősei elpazarolt energiája, és minden fájdalom, amit abban az országban megfájtak. És akkor pennát vett a kezébe, a penna csapot ütött megdagadt szemén, s feltorlódott szóáramokban zúgott ki rajta mindaz, ami fáj a szemeiben. Hogy a két felekezet okosabbat is csinálhatna, hogy most minden kéz alkotására van szükség, hogy örült eunuchság már rég nem igenelt igenekre nemeket viczorogni, hogy az alkotás, az irány, a munka az egyetlen megváltás. Mondom: mindez a szemében találkozott dolgoknak egy pillanatnyi egybeszúrása volt, s csak az olvasókban tördelőzött gondolatokká. Neki annyi volt, mint a rejtett szeg a meztelenül járó lábnak. De azért az ős szúrás benne lappangott szavaiban, s az embereket egy pillanatra egyénekké ijesztette. Persze nekimentek, s mert alkotás és altruizmus után kukorékkolt, fejéhez vágták, hogy rombol, és anarchikusan önző.

Ez volt a szerencsétlen két szemének rövid lélektana. Mert még egyszer ismétlem: ő csak két szem volt, s talán egy sokféleképpen lúdbőröző mitologikus bőr. De ha a két szemét kiszúrták volna, bőrében is elnémult volna az élet. Ilyen formáltsága teszi érthetővé a következő kalandokat.

II.

Volt annak az országnak a fővárosában egy óriási épület, ahol a jövő nemzedéket csinálták: szellemileg. 18–24 éves ifjak mentek oda, hol jövőcsináló tudósok szavakkal lelket rakosgattak beléjük. A 18–24 éves ifjakat úgy hívták, hogy: jövő nemzedék, a tudósokat pedig: a tudomány felkent papjai.

Szegény névtelen is még jövő nemzedék volt, mert alig volt 18 éves. Nekiindult húsz forinttal az ország keleti széléről a fővárosnak, hogy lelket plombáltasson magába.

Megjegyzem, hogy szegénynek az ősei háromezren át inkább ittak, mint ettek, s ezért nagy éhség szállott rá. Ez az éhség is a szememre ütött ki. Éhesek voltak szemei szépre, jövőre, jóságra, akaratra, tetterre. – Na – gondolta magában –, édes két szemem, egész mindenem, most itt torkig fogunk lakni.

Bement a nagy épületbe. A kapuban megállították, és gondosan kikutatták, hogy mi pénz van nála. A talált pénzt elvették belépődíjnak, s mivel a kis pénz nem futotta, a felsőkabátját is ott kellett hagynia. Ugráló szavakban jött ki belőle az áldozás öröme: – Jaj, a kabátomat is odaadtam a jövő lelkemért!

Ment, mendegélt egy csomó lépcsőn felfelé, s egyszerre csak egy nagy-nagy ajtó áll előtte. Az ajtó fölé ez volt írva: – Itt tanítják a Szépet. A jó névtelennek a szemei felvihogtak, mint a kutat szagláló csacsik: – Enni fogunk, enni fogunk!

Benyitott a terembe, és nagyon eltátotta a szemeit. Az óriási terem egyik felében egy 77 láb magas emelvény volt, ezen egy magas-magas Eiffel-szék. Rajta ült egy emberke, s a magasságból akkorának látszott, mint egy túlzott bacilus. A terem tele volt szép fiatal fejedelmi arcokkal. Ezek nagyon mélyen ültek, alacsony padokon. Ezek voltak a jövő nemzedék. A jövő nemzedék és az Eiffel-szék közötti teret annak az országnak a nyelvén méltóságos úrnek nevezték.

Az Eiffel-szék emberkéje az alája tartott szemekbe, fülekbe és szájukba szavakat hullatott alá: „Az eposz méltóságosan hömpölygő folyamától a naiv dal elevenen csörgő csermelyéig, a szenvedély rohamos kitöréseitől, a pátosz egetverő fennszárnyalásától a vágy forró epedéséig s a szerelem halk suttogásáig etc. etc.”

Ebben a percben valami zaj támadt a jövő nemzedékben. Névtelennek egy szomszédja ájulton rogyott hátra, és ki kellett vinni.

Emberies kis névtelen szájalomra csordult szemmel kérdezte: – Mi baja szegénynek? – Sablon, felelte egy szomszédja, mindennapi história. Az éhségtől esett össze. Sokkal megtörténik, hogy mire lelket kovácsolnak belé, a test szétfoszlik előle, s a kistájgerolt lélek kénytelen jobb hazába szállani. De úgy is jól jár: csinálnak beléje üdvözülni valót.

A közbeszúrt jelenetecskét hamar elfelejtették. Névtelen szemei megint éhes verébfiókák lettek. S a szavak nagy koppanással hullottak az Eiffel-székről.

És most történt egy különösség, amit azonban a névtelen fenn megrajzolt konstrukciója érthetővé tesz előttünk.

Többször ismételttem, hogy névtelennek csak két szeme és bőre volt, és hogy bőre csak egy sokféleképpen hangolt rezonanciája volt a szemeinek. Minden más érzéke csak a két szemeinek a lakája volt, s a kapott benyomásokat látott formákban és színekben adta át a szemeinek. Most is ez történt. Névtelen egyszerre csak látta a szavakat, és meglepve kiáltott fel: – Ni, hisz ezeket utoljára a Bibliában láttam!

Igen: ezek a szavak a Biblia rettenetes nagy éhes, kissé már penészes sáskái voltak, a vén durrogó Jehova utolsó fogásai a bűnös emberi munka ellen. Pohos, fogas szájú, nagy csápú, rettenetes sáskák, és mindeniknek szájában egy darab jövő nemzedék volt: egy fényes fürt, egy táncoló szív, egy darab hátgerinc. Csemcsegték, lihegték, s a megemésztett anyag kirohadt belőlük a potrohaik oldalán. És amint névtelen körülnézett: borzasztó változás játszódott a szemeibe. Az előbbi fiatalság-királyok helyett penészes, szüette csontvázak ültek körötte. Némelyiken még rajta volt egy-egy csepegő húscsapat, némelyik megüregedett szemében még ott lappangott egy belenézett fiatal leány, egy lomb, egy életet villanó mozgás. A sáskák mohón nyüzsgöttek a csontvázakon, s ez a szörnyű megfagyott danse macabre örült rémületet rohant be névtelen szemeibe, és ő kifutott a teremből. A folyosón beleütközött egy úri monoklis selyem jogászygerekbe, ki erre pofon vágta. Névtelen elővette a tárcáját, és mert egy krajcár sem volt benne, nem terelte lovagias útra a dolgot.

III.

Ezután még sok kalandon ment keresztül, de ezek mind benn a szemeiben történtek meg. Egyszer egy társaságban ezeket a szavakat hallotta: közéleti tényező. Nagyon megörvendett e két szónak, és elkezdett szaladni örömében. Egy csomó szomorú emberrel találkozott, akik kérdezték: – Hová futsz?

– Futok közéleti tényező lenni – felelte ő.

– Akkor te a mi emberünk vagy – mondták a szomorúak. Mi a Betűtanítók egyesülete vagyunk, s a Fekete Fagyöngy lovagjai háborút izentek ellenünk. Kitúrnak a kenyérünkből, s keserves rabságban tartanak minket és gyermekeinket. Harcolni akarunk ellenük, de nincs bátorságunk. Téged megválasztunk bátorságunknak. Fizetésed nem lesz, de olyan hősnek képzelheted magad, amilyennek akarod.

Névtelennek szemeibe egy egész Iliász népesedett. – Leszek a bátorságotok! – szólt, és a két sarkán két csengő sarkantyú bimbózott ki e szavakra.

A Fekete Fagyöngy lovagjai ravasz és hatalmas szervezet voltak. Nemzedékről nemzedékre bűvös szavakat örökölték, melyek erejével vissza tudták gyermekíteni a felnőtteket. Ha egy jó falatot vagy egy nőt megkívántak, rámutattak, és azt mondták: – Bibis, ettől hasfájást kap a lelketek. – Erre az emberek elfutottak, és ők jóllaktak vagy megelégtültek. Az utolsó koldusból is ki tudták grimaszkodni a most kapott fillért. Rengeteg módon tudtak enni, s amelyik országba belerágták magukat, ott a lakosság biztonságban volt az elhízás veszélyétől.

A Betűtanítókat régóta görbe szemmel nézték, mert megjósoltattott nekik, hogy a Betű fogja megölni a Fekete Fagyöngy lovagjait. Ezért igyekeztek a gyermekeket a kezükbe keríteni, s a Betűtanítók ellen gyűlölettel tölteni el. De mert az utóbbiak közt igen sok szeretett játszani, a gyermekek nagy része még mentes volt a Fekete Fagyöngy lovagjaitól.

Névtelen tehát harcba állította csapatát, és nekiindult az ellenségnek. Az első riadónál nagy hangon elkiáltotta: – Előre!

– Majd mi máriás-huncutok leszünk, hogy előremenjünk, mikor a hátunk megett nincs ellenség – szóltak a Betűtanítók. – Nézd, milyen szörnyek vannak az ellenséges csapat élén!

– Azok csak fogatlan vén princesszek – szólt nevetve névtelen –, kik rég elhullott fogukat acsarítják ellenünk.

– Hát azok az óriások? – vacogtak hívei.

– Azok kétszáz évvel ezelőtt lumpolt őseikben megparalitikusodott senkik, akik hosszú falábokon nyámnyámkodnak – biztatgatott névtelen.

A harmadik kürtszóra névtelen az ellenségnek rohant, katonái pedig nyakba szedett lábakkal megfutamodtak.

A Fekete Fagyöngy lovagjai nagyon jól tudtak gáncsot vetni, s így névtelent hősies küzdelem után elfogták. A Betűtanítók pedig visszatértek, alázatosan megadták magukat, mondván: – Ez a pasas volt mindennek oka, feltolakodott bátorságunknak. Jaj, de gyűlöljük őt!

A leggyorsabb megtérőket kinevezték fő Betűtanítóknak, névtelent pedig halálra ítélték.

Volt abban az országban egy város, úgy hívták, hogy Akasztófaváros. Ez a város csak akasztófákból állott, s ide kötötték fel a Köz ellenségeit. Így járt névtelen is. Szerencsére a kötél igen vékony volt, s mikor intenzívebben kezdett zöldülni-sárgulni a világ, leszakadt. Megpuffadt szemeiből még nem ragadt ki a halál elősejtett képe, mikor első lélegzetét arra használta, hogy megfogadta: nem lesz többé közéleti tényező.

IV.

Ebben az országban történelmet is csináltak, nagyon-nagyon sok történelmet. Néha annyit, hogy az egész ország sírt belé.

A történelemgyár az ország fővárosában volt, egy éktelen nagy folyó mellett. Azért kellett a nagy víz mellé építeni, mert a történelemgyártás sok piszokkal járt, és mindegyre kézmosásra volt szükség. Olyan piszkos is lett az a folyó, hogy ott, ahol vize tengerré csődült: Fekete-tengernek kellett nevezni.

Történelemcsinálók csak merészen jó étvágyú emberek lehettek. Mivel pedig abban az országban sokkal több ilyen jó étvágyú ember volt, mint amennyi egy ország történelméhez kell, a következőképpen választották ki őket.

Előre tudom, hogy ezt a választási módot a lelki finomak drasztikusnak fogják találni. Pedig mély logika volt benne.

Minden választókerület egy bizonyos napon egy nagy mezőre állította sorba, egymástól bizonyos távolba a maga megválasztandó Jóétvágyúit. Ezekkel szemben 50 lépésre sorban négykézlábra fektették az egyszerű nép embereit, és mindenik elé egy vályút tettek, mely tele volt erjesztett gyümölcs- és gabonalével. Az emberek ezt a levet igen mohón habzsolták, míg úgy megteltek, hogy a túl sok ital háromnapos emésztési múltjukat kifordította belőlük. Lelkiismeretes jegyzők jegyezték, hogy ki melyik Jóétvágyú felé fordított fejjel végzi ezt a műtétet. Azok a Jóétvágyúak, akik felé a legtöbb fej rángott, öt évre történelemcsinálóknak kiáltattak ki. A finomkodóknak, kik ízléstelenséget kiabáltak, ezt felelték – és igen helyesen:

– Csak így lehet egy nép történelme az illető nép organikus megnyilatkozása.

Volt a Nem-nem törzsben egy igen előkelő család: a nagy Fél szeműek családja. A nevüknek természetesen történelmi magyarázata van. Ezelőtt ezer évvel egy ősük vadászaton kiszúrta az egyik szemét. Mikor a fia húszéves lett, megtelt kegyelettel, és így kiáltott fel: – Ha az apám meg tudott élni egy szemmel, nekem se legyen két szemem! – És menten kiszúrta saját édes egyik szemét. Ez aztán nemzedékről nemzedékre ismétlődött, míg utoljára a fél szeműség öröklött tulajdonná természetesült. Ezzel az egy szemmel mindig csak egyetlenegy oldalát látták a sok képű világnak, de azt igen élesen látták.

Ebbe a családba született bele egy tehetséges ifjú, ki hétéves korában elhatározta, hogy meg fogja váltani az országot.

Tartalom

Eposzmaradékok	5
Az élehetetlen ember leveleiből	13
A fájdalom halála	17
A gondviselés útjai	20
A jó temető	43
Fitoska megjavítja Titán Lacit	57
A gólem	63
Miért?	67
Ének a révben	75
Futó Márton ereje	96
Törvény	102
Michelangelo Farkasréten	120
A kis Marco megváltása	125
Kell a kereszt	142
Szent Boldogkőváralján	151
A Joó Jónás jósága	163
A cigánykirály halála	166
Egy élet és egy halál	183
Halálos szerelem	186
Toldi Miklós szomorúsága	196
Kékszakáll legigazibb története	201
A levethetetlen ruha	211
A tarisznya	218
Életemből	234
A canepai este	242
A holdvilág	244
Az író	247
A visszatért szökevény	250
A családom	259

Kirándulás egy másik életembe	261
Finom legény lettem	264
Pascal éjszakája	269
Trónus a Tisza-parton	278
Levél Etelkának	282
Ballada	286
Prométheusz megelégszik	288
A hazára talált próféta	299
Az emberek	303
Csendes vasárnap délután	306
A végtelenség	309
Senki sem múlhatja ezt a vermet	311
Semmi	315
A temető	322
Búcsúzások	324
Búcsú Budagyöngyétől	332
Udvari bál	336
Noé utolsó bárkája	339
Az én osztályrészem	343
Ének Budapesthez	345